

Veress Ferenc

Ég és föld között

Zarándokúton
El Grecóval

Szép-művészeti Múzeum,
2022. X. 28. – 2023. II. 19.

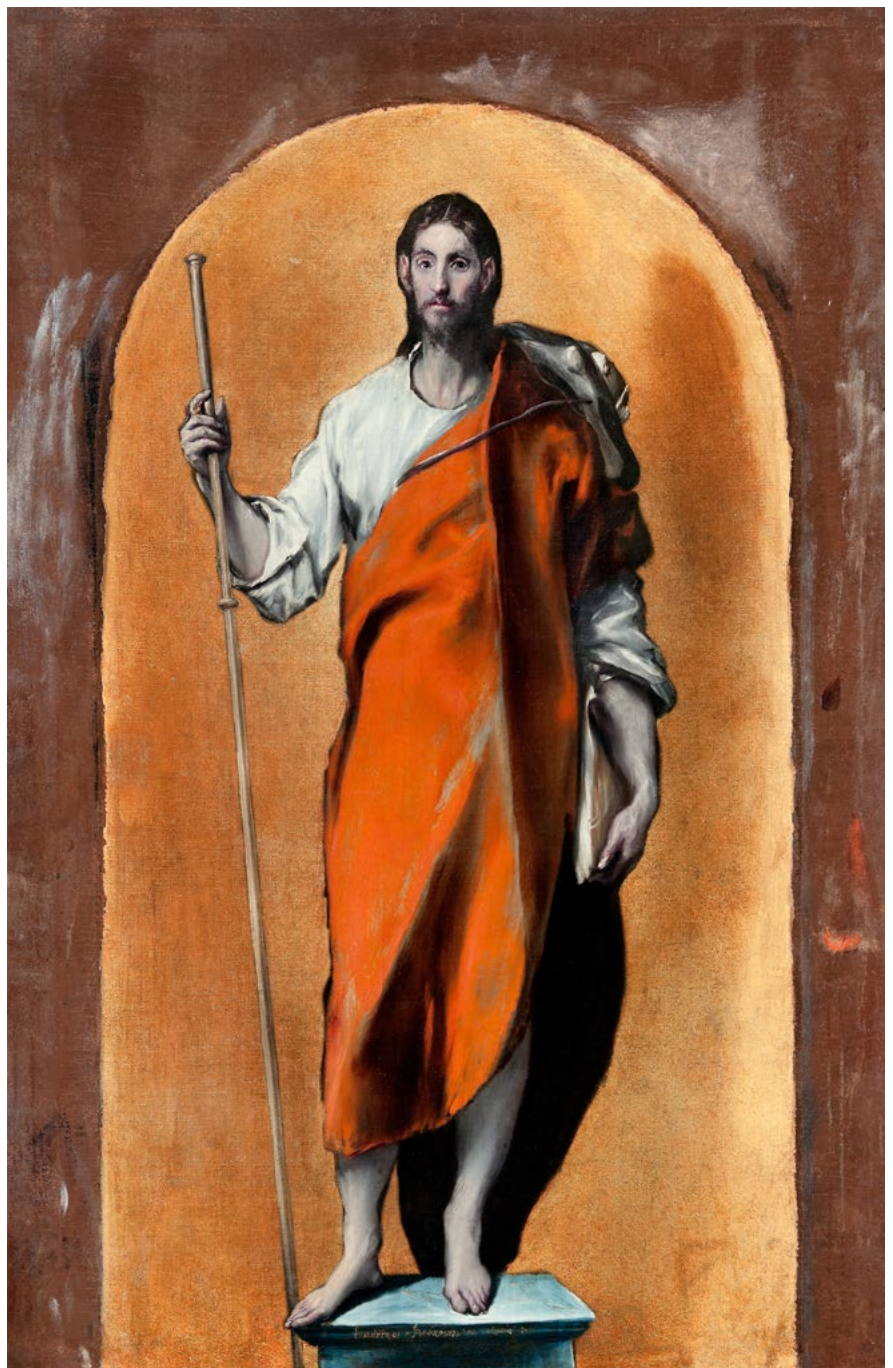
El GRECO: *Bűnbánó
Magdolna*, 1576–1577, olaj,
vászon, 156,6×121 cm
© Szép-művészeti Múzeum →

El GRECO: *Idősebb Szent
Jakab mint zarándok*,
1587–1596 körül, olaj, vászon,
138×79 cm
San Nicolás de Bari-
plébániatemplom – Toledói
Érsekség, letétben a toledói
Museo de Santa Cruzban ©
Toledo, Parroquia de San
Nicolás de Bari – Arzobispado
de Toledo, Spain.
Fotó: David Blázquez ↓

Az El Greco-kiállítás nyitóképén idősebb Szent Jakab apostol jobbáiban zarándokbottal vándorútra hív bennünket: ezúttal nem Spanyolország nemzeti kegyhelyére, Santiago da Compostelába, hanem egy képzeletbeli utazásra, amely során festmények az útitársaink. Jakab apostol – Greco legtöbb alakjához hasonlóan – szeráfi figura, szelíd tekintetét a nézőre függeszti. Arany háttér előtt áll vagy inkább lebeg, lábát egy keskeny talapzaton nyugtatja. Önkéntelenül is Andrej Rubljov átszellemült apostolai jutnak az eszünkbe, és rájövünk: aki nem érti az ikonok művészetét, az nem értheti meg El Grecót sem. Domenikosz Theotokopulosz (1541–1614), melléknevén El Greco, vagyis a krétai görög új értelmet adott az ikonoknak, s bár reinterpretációja nem példa nélküli, annak módja mégis egyedülálló, megismételhetetlen. Mert jóval El Greco előtt megtermékenyítette az ikonfestészet Velence művészetét – a Bellinik, Mantegna és Antonello da Messina megbirkóztak már az ikonok reneszánsz szellemű átalakításának problémájával.

Amikor El Greco Velencébe érkezett (1567), két irányzat versengett egymással: a misztikus Jacopo Robustié (akit Tintorettóként ismerünk) és az elegáns Paolo Caliarié (másként Veronesié). Tintoretto nem kevesebbet tűzött maga elé, mint hogy Tiziano színeit Michelangelo rajzával egyesítse. Mi mást is tehetett volna egy olyan generáció tehetséges tagja, aki a reneszánsz festészet „érett időszakát” követően lépett színre? Vele szemben kortársa, Veronese nem mondott le a csillogásról és az eleganciáról: amikor *Utolsó vacsora* című képéért az inkvizíció elé idézték és szemére hányták, hogy oda nem illő alakokat festett, ő a költők és a bolondok szabadságára hivatkozott, majd egyszerűen átnevezte a képet *Lakoma Lévi házábanra*. Tintoretto nélkül nem érthetjük meg El Greco különös fényeit, amelyek néha mintha emberalakjaiból sugároznának, de a furcsa, kígyózó alakok arányai is rokonítják művészetét a nagy velenceiével. El Greco alakjainak elasztikussága abból is adódott, hogy viaszból formázta a figurákat, majd azokat egy dobozban elhelyezve gyertyával világította meg, így tanulmányozta a csoportozatot és a fényhatásokat. Szépen tükröződik ez az egyszerű eljárás a *Pásztorok imádása* című képén (1605 körül, Valencia, Real Colegio).

Mint El Greco példáján látjuk, szobrocskákat formázni viaszból egy festőnek mindennapi gyakorlat volt, a műfajok közötti átjárás így természetesnek volt tekinthető. Mégis a 16. században a művészeket és műértőket egy-

aránt izgatta a paragone-vita: vajon melyik művészeti ág előbbre való, a festészet vagy a szobrászat? A problémának Bécsben kiállítást szenteltek, a Kunsthistorisches Museum tárlata a budapestivel párhuzamosan tart nyitva.¹ El Greco *Szent Sebestyénje* (1577 körül, Palencia, székesegyház) pontosan megismétli Laokoón főpap tartását: az 1506-ban Rómában előkerült hellenisztikus szoborcsoportot nagy figyelem vette körül az örök városban, ahová a krétai ikonfestő is ellátogatott, és később maga is elkészítette Laokoon-interpretációját (1612-1614, Washington, National Gallery of Art).

A budapesti kiállításon a szobrászat műfaját Guglielmo della Porta talpas feszülete és Kálvária-domborműve képviseli; a szobrász alakjainak nyúlánksága valóban rokon El Greco stílusával. A madridi királyi udvarnak azonban több kiváló itáliai szobrász is dolgozott, mint például a toszkán származású, Milánóban dolgozó Leone és Pompeo Leoni. Ők mintázták és öntötték bronzbába (1574-től az 1590-es évekig) V. Károlyt és II. Fülöp spanyol királyt, amint családjuk körében, az El Escorial templomának oszlopos nyílásaiban térdelve szemüket az oltárra függesztik. Az El Escorial oltárképeit egyébként az itáliai Federico Zuccari festette, akit El Greco Rómából ismerhetett.

Visszatérve El Greco pályájának római időszakához (amely a velenceit követte), meg kell említeni, hogy az örök városban megismerkedett a művelt körök kedvencével, a dalmát származású miniatúraművésszel, Giulio Clovióval, akinek barátsága jeléül arcképét is megfestette. Clovio a római Farnese-udvar kedvelt művésze volt (Michelangelo is ide járt 1564-ben bekövetkezett haláláig), de Firenzében a Medici család is elismerte a dalmát művész képességeit, aki megbecsült mesternek számított. El Grecónak azonban Itália nem tudott többet nyújtani, tovább kellett vándorolnia ahhoz, hogy 1577-ben Spanyolországban találjon végleges otthonára.

Toledo látképe madártávlatban jelenik meg El Greco egyik festményén (1608-1614, Toledo, El Greco Múzeum). Az előtérben, jobb oldalt egy fiú térképet tart, bal oldalt allegorikus alak hever. A városkép valójában szellemi térkép: a festő az előtérben fekvő San Juan Tavera kórház arányait lekicsinyítette, hogy az ne takarja ki a többi épületet. A híres filmrendező, Eisenstein szavaival: „Toledo látképét egyetlen valóságos nézőpontból sem lehetne így ábrázolni. A kép összemontírozott épületek és figurák együttese, olyan ábrázolás, mely egymástól elkülönítve fényképezett tárgyak montázsából áll, amelyek a valóságban vagy eltakarják egymást, vagy a megfigyelőnek háttal helyezkednek el. [...] Vagyis a kép nem egy látványon, hanem tudáson nyugszik.”²

A távoli város felett Szűz Mária lebeg, kiterjesztvén védelmét a lakókra, amint azt a középkori ikonográfia könnyörületes Madonnái esetében is láthatjuk. Mária, az angyali üdvözlés tiszta szüze, a könnyörületes anya, a napba öltözött asszony a loretói litánia jelképeitől kísérvé állandó szereplője El Greco repertoárjának. A spanyol vallásos élet éppen úgy megkövetelte tőle ezt a témát, mint itáliai kortársaitól, Federico Zuccaritól vagy Francesco Vannitól, akiknek műveivel egyébként a krétai hűvös, fanyar színskálája is rokon.

Toledo mégsem lett a festő El Escorialja, ahol az ereklyéknek és az elhunyt uralkodók síremlékeinek (ahogyan Białostocki nevezte, a „halál kapuinak”) ünnepélyes hangulata uralkodott. Portréin végigtekintve igazi humánus tapasztalunk: a festő fiának, Jorge Manuelnek sevillai portréjában éppen úgy, mint a glasgowi férfiképmás (1605 körül) ismeretlen modelljének tekintetében közvetlen,

EL GRECO: *Szent Ferenc elragadtatása*, 1585 körül, olaj, vászon, 106×79 cm
Muzeum Diecezjalne w Siedlcach © Siedlce, muzeum Diecezjalne w Siedlcach
←

EL GRECO: *Gonzaga Szent Alajos képmása*, 1583 körül, olaj, vászon, 74×57 cm
MOL-Új Európa Alapítvány, letétben a Szépművészeti Múzeumban
© Szépművészeti Múzeum
→

barátságos személyiség tükröződik. Élénk spiritualitás, humanizmus, emellett baráti kapcsolat a kor meghatározó humanista-művészi köreivel – mindez leolvasható El Greco műveiről.

A budapesti kiállítás jó rendezésének hála, El Greco művei csak úgy kínálják magukat a szemlélőnek. A tematikus összefüggések, a stíluspárhuzamok jól érzékelhetők. Nem mulasztják el bemutatni El Greco műveinek párbeszédét a társművészetekkel, a szobrászat mellett főként a sokszorosított grafikával, és művészetének hatására is kitérnek. A kiállítás rendezője, Leticia Ruiz Gómez magabiztosan vezet bennünket Domenikosz életútjának ösvé-

nyein, eligazítva ikonográfia, stílus és művészi problémák sűrűjében. Talán a hosszúra nyúlt járványszünet s a kiállítás elhalasztása is hozzájárult ahhoz, hogy a koncepció megállapodjon, végül pedig minden a helyére kerüljön, és sikeres kiállítás és tartalmas katalógus szülessen.

1 *Idole & Rivalen. Künstler/innen im Wettstreit*. Bécs, Kunsthistorisches Museum, 2022. IX. 20. – 2023. I. 3. Rendezte Gudrun Swoboda.
2 Eugenio Barba – Nicola Savarese: *A színész titkos művészete*. KRE – L'Harmattan, Budapest, 2020, 175–177.